

УДК: 801.8:821.161.2:821.22(556)

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2019.05.1185>

ЕТНОТИП ВОЇНА В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ДУМАХ ТА КУРДСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ

Марина НАБОК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9422-730X>

кандидат філологічних наук, доцент,

Сумський державний університет,

кафедра мовної підготовки іноземних громадян,

вул. Римського-Корсакова, 2, 40000, м. Суми, Україна

e-mail: nabok.marinka@gmail.com

Мехмет БЕШІР

студент групи ЛС-329,

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, 40000,

м. Суми, Україна; Туреччина

Стрімкий розвиток різних форм і способів міжкультурного спілкування вимагає вивчення і осмислення особливостей національного світосприйняття, світорозуміння, світовираження і світоствердження того чи іншого народу. Важливість такого підходу до вивчення національного буття народів полягає, насамперед, у розумінні «свого» крізь призму «чужого», і «чужого» крізь призму «свого». Цим, власне, і зумовлена *актуальність* статті.

Мета статті — проаналізувати своєрідне сприйняття етнотипу воїна в українських народних думах та курдських народних піснях, здійснити його порівняльний аналіз. *Об'єктом і предметом* дослідження є українські народні думи та курдські народні пісні, національні особливості творення етнотипу воїна в народнопоетичних творах. Використовуються теоретичні та емпіричні *методи дослідження*.

На матеріалі українських народних дум та курдських народних пісень з'ясовується традиційне сприйняття народом образу жінки-матері як берегині роду, поняття «людина і природа», що аналізується в площині відданості героїні своїй землі, за яку вони борються і помирають.

Ключові слова: українські народні думи, курдські народні пісні, етнотип, герой, нація, культура, традиція, світосприйняття, свобода, незалежність.

Maryna NABOK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9422-730X>

Candidate of Philology, Docent

Sumy State University

Department of language preparation of foreign citizens

2, Rymsky-Korsakova Street, 40000, Sumy, Ukraine

e-mail: nabok.marinka@gmail.com

Mehmet BESHİR

student of the LS-329 group,

Sumy State University

2, Rymsky-Korsakova Street, 40000, Sumy, Ukraine;

Turkey

ETHNOTYPE OF HEROES IN UKRAINIAN NATIONAL DUMA AND KURDISH NATIONAL SONGS

The rapid development of various forms and methods of intercultural communication requires the study and understanding of the peculiarities of the national worldview, world expression and world affirmation of particular people. The importance of this approach to the study of peoples' national existence is, first of all, in the understanding of «native» through the prism of «foreign» and «foreign» through the prism of «native». This is the *relevant* of our article. It is in the process of intercultural communication that we learn culture, traditions, way of thinking of one or another nation. Semiotics explores the cultural specifics of traditional images and comparisons, the symbolism of color, names and etc.

Studying the national picture of the world of the Ukrainian and Kurdish peoples, we often avoid baseless, unscientific statements about so-called influences based on similarities of phenomena of different cultures where there are no such influences, on the other, we reach equality of participants of such communication, their interest in exchange, cultural values.

Therefore, our *purpose* is: based on the feedback of foreign students, we aim to analyze the peculiar perception of the warrior ethnotype in Ukrainian folk thoughts and Kurdish folk songs, to carry out its comparative analysis. For these reasons defined common and different in character, actions and deeds of these heroes. The *object* and *subject* of the research are Ukrainian folk dumas and Kurdish folk songs, national features of creating an ethnotype of a warrior of this folk works. The article uses theoretical *methods*: analysis, synthesis, abstraction, comparison, generalization, systematization; empirical: questioning, conversation.

In *conclusions* indicates that the uniqueness of worldview and understanding of the world forms is the basis of the psychological type of national hero. His unwavering fidelity to the principles and ideals, nobility, neglect of danger, love of freedom, heroism, selflessness, sacrifice in the name of the motherland, poetry of love for it, as well as a combination of heroic and dramatic, create the basis actions of this folkloric hero. This is especially important for educating the younger generation in the context of globalization processes.

Keywords: Ukrainian national dumas, Kurdish folk songs, aesthetics, nation, culture, tradition, worldview, freedom, independence.

Вступ. Протягом багатьох століть людство сформувало систему національних та загальнонаціональних цінностей. У кожного окремого народу є загальнолюдське сприймається крізь призму національного світобачення і світорозуміння. Саме етнічна самосвідомість є важливою складовою існування нації, що формується на певних морально-етичних нормах, духовних надбаннях, історичній пам'яті тощо. Саме тому основною метою та завданням статті ми вважаємо: 1) теоретичний аналіз українських народних дум та курдських народних пісень як вияву давніх уявлень про людину і світ; 2) на основі відгуків іноземних студентів та враховуючи особливості світовідчуття і світовираження кожного окремого народу, здійснити порівняльний аналіз характеру воїна-захисника в українських народних думах та курдських народних піснях; 3) емпіричне вивчення специфіки та характеру сприймання дум студентами-іноземцями з метою значно глибшого розуміння ними їх змісту.

Відтак, об'єктом і предметом дослідження є українські народні думи та курдські народні пісні, національні особливості творення та сприйняття етнотипу воїна народнопоетичних творів, їх порівняльна характеристика. Наголошується, що важливу роль у процесі такого сприйняття дум студентами-курдами відіграє образ виконавця думи, бо саме завдяки його вербальному та невербальному діалогу зі своїм слухачем він скеровує їх ментальну діяльність до сприйняття індивідуально-авторської картини світу, в якій герої дум уподібнюються до їхніх національних героїв та постають як символи нації. Така порівняльна характеристика етнотипу воїна в українських народних думах та курдських народних піснях ще не була предметом спеціальних наукових досліджень, що й становить *актуальність і наукову новизну* статті.

Поставлені проблеми не можливо розв'язати без урахування розвитку наукових ідей М. Костомарова, І. Франка, Ф. Колесси, К. Грушевської, Д. Донцова, О. Вертія, М. Дмитренка, Г. Нудьги, С. Наливайка, Ю. Руденка та ін. Зокрема, аналізуючи пісенні твори, І. Франко неодноразово підкреслював їх природний, суто національний зміст. Питання про багатий внутрішній світ естетично розвинутої особистості в українському народознавстві вперше поставив відомий сучасний фольклорист М. Дмитрен-

ко. У дослідженні «Українська дума і пісня в світі» [1; 2] Г. Нудьга подає багату, досі невідому, чи то маловідому, інформацію про поширення, сприйняття, розуміння і виховну функцію творів українського народного епосу та лірики серед народів Європи, Азії, Америки, Австралії та Африки. Розширюється й географія таких досліджень. Скажімо, предметом уваги С. Наливайка [3; 4; 5] стали українсько-ірансько-індійські етнічні, мовні, історичні, міфологічні, фольклорні та культурні зв'язки.

Основна частина. В основу характеру епічного героя українських народних дум покладено козацький звичай, лицарські чесноти. Лицарство — це сукупність вироблених народом упродовж віків правил поведінки, національного розуміння честі, гідності, обов'язку. Такі якості національного характеру досить глибоко і повно розкриваються в думовому епосі, адже вони становили основну мету козацької педагогіки, завжди утверджували і утверджують вільнолюбність, готовність на самопожертву в ім'я України як основу лицарства та національної ідеї загалом.

Важливе значення для дослідження етнотипу воїна в українських народних думах мають праці з проблем козацької педагогіки. Зокрема, Ю. Руденко визначає такі складові кодексу лицарської честі:

- непохитна вірність принципам народної моралі, духовності;
- відстоювання свободи і незалежності народу, держави;
- уміння скрізь і всюди чинити шляхетно, виявляти лицарські чесноти;
- готовність боротися до загину за волю, честь і славу України;
- ненависть до ворогів, прагнення визволити рідний край від чужих заброд-завойовників;
- здатність відстоювати рідну мову, культуру, право бути господарем на власній землі;
- героїзм, подвижництво у праці і в бою в ім'я свободи й незалежності України [6, с. 16].

Якщо в Західній Європі лицар — це воїн, який мав бути із так званої благородної сім'ї, пов'язаний з класовими феодалними привілеями, то в українському фольклорі — це простий козак, який вільно гуляє степами, у боях з ворогами, у повсякденному житті виявляє названі вище чесноти. Чимало таких складових лицарства мають і герої дум.

Ознайомлюючи чужоземних студентів, які навчаються в медичному інституті Сумського державного університету, з українською усною народною творчістю, зокрема народними думами, ми здійснюємо порівняльний аналіз спільного та відмінного у зображенні фольклорних героїв. Зокрема, студенти з Туреччини прослухали та проаналізували записи дум і пісень у виконанні кобзарів Г. Ткаченка, Є. Адамцевича, Є. Мовчана, охарактеризували героїв дум, порівняли їх дії з діями своїх національних героїв у пісенному фольклорі.

Так, в українській народній думі «Козак Голота», студентів вразив зовнішній вигляд козака, бо ж на ньому:

... шапка-бирка,
Зверху дірка,
Травною пошита,
Вітромъ підбита,
Куди віє, туди й провіває,
Козака молодого прохоложає [7, с. 9].

Незважаючи на убогу зовнішність козака, він «Не боїтця ні огня, ні меча, ні третєго болота». Козак Голота — представник простого народу, який за свій обов'язок обрав захист рідної йому землі. Смысл його життя не в тому, щоб просто жити, а в тому, для чого жити. Наповнення його буття високим духовним змістом — це складний процес становлення Голоти як лицаря.

«Розшифровуючи» поетичні формули цієї думи, чужоземні студенти були вражені силою, багатством української мови та природним, тонким вчуттям українців у навколишній світ. Відтак для них стало зрозуміло, чому козак Голота звертався до поля Київського як до живої істоти, подібної собі, адже розуміння краси в українців вбачалося не лише у «ясних зорях» і «тихих водах», а й у злитті людини з природою. Легко зрозуміли студенти й те, чому козак був одягнений убого і не прагнув золотих шат татарина, бо ж багатство не було прикметною ознакою козака-лицаря, який вільно гуляє степами, у боях з ворогами, у повсякденному житті виявляє лицарські чесноти.

Поняття «людина і природа» студенти-курди сприймають в площині відданості своїй землі, за яку борються і помирають. Так, наприклад, Абдерахім (Туреччина, гр. ЛС-916 гр.) зазначає: «Головне для козака — це бути вільним. Коли козак Голота воює

і отримує перемогу, то для нього це почесна справа. Тоді й прославляє він не лише себе, свої дії, але й поле, де вони отримали перемогу» (архів автора). Звернімо увагу, як студент об'єднав у єдине ціле людину і поле, на якому козак Голота отримав перемогу. Для нього дії козака Голоти не є одноосібними. Курд Ридван (Туреччина, гр. ЛС-916) також зазначає, що головним для героя думи є відчуття єдності із землею. «Земля допомогла козакові тільки тому, — пише він у відгуку, — що цей лицар народився на цій землі, ріс і увібрав її силу, що й стало джерелом його перемоги» (архів автора).

Щоб точніше окреслити природну основу етнотипу козака-воїна, чужоземним студентам було пояснено смисл слів «козак», «Січ», що увібрали в себе первісне розуміння навколишнього світу. Чимало дослідників намагались пояснити ці слова як запозичені. Проте нині вони трактуються як суто праукраїнські, які сягають своїм корінням ще часів держави артів. Тоді існувало слово «кес» (варіанти «кос», «кас»), що означало «меч». Слово «кесар» складалося із двох слів «кес» (меч) і «сар» (головний), і мало значення *перший воїн*. Переходячи в інші мови, воно набирало іншого звучання. Так, люди озброєні «кос» (мечами) були «косаками», звідси й слово «козак» [8, с. 82—85]. Відтак, характер козаків відтворював істинне прагнення до боротьби, що було властиве першому воїнові у ній, пройнятому поривом до перемоги, бажанням здобути собі славу, яка має бути вічною. «Слава не вмере, не поляже, отині до віка!», — так закінчуються думи. Слово ж «Січ» має своє коріння ще з «доскитських часів і утворене від слова «сік» («січ»), що у мові предків-українців і їх родичів шумерів означало «удар» [8, с. 88]. Тобто, Січ для козаків була центром організації швидкого відплатного удару.

Світосприйняття та світорозуміння курдського народу також засноване на єдності людини і світу, в основі якого лежить діалектика протилежностей. Сила, міць, потужність поєднуються з ніжністю, спокоєм, красою. Жіночі та чоловічі курдські імена відображають таке поєднання: *Delal* (ніжна), *Xezal* (красива), *Rojin* (сонце), *Helbest* (вірш, поема), *Agir* (вогонь), *Aram* (спокій) та ін. Своєрідним постає етнотип воїна в курдській народній пісні «Вкrotana» [9]. Студенти групи ЛС-229 Діяр Озьгур та Ахмет Ішим, курди за національністю (Туреччина), проа-

налізували образ героїні цієї пісні —молодої дівчини на ім'я Берітан, що значить *перший воїн*. Вона постає в образі *лева* «еєг», очолює і веде за собою військо. У різних варіантах цієї пісні образ лева змінюється на образ *хвилі* «рклан», яка грізно нищить все довкола. Берітан є уособленням чоловічого і жіночого начал: дівчина сильна як чоловік та одночасно жіночна, ніжна як троянда «kulolka». «Саме ця молода дівчина вказала курдському народові шлях до свободи. Раніше наш народ не знав, як можна бути вільним, незалежним, жити по-іншому. Берітан стала для нас світлом свободи, вона — національна героїня» (архів автора) — коментує Ахмет. Студенти пишаються рішучими діями героїні, що покликані любов'ю до рідної землі, свободи, незалежності. Діяр співпереживає за долю Берітан, що підтверджується його емоційним співом. В цьому студент уподібнюється до постаті українського кобзаря чи бандуриста, бо ж намагається глибоко ввійти в образ героїні і передати нам її внутрішній стан. До співу Діяра приєдналися інші студенти-курди, засвідчуючи цим свою підтримку, єдність з героїнею народної пісні.

Коли в українській народній думі «Козак Голота» епічний герой виголошує славу козакам-лицарям у кінцівці думи, то у курдській пісні «Вкrotana» народ возвеличує героїзм, хоробрість дівчини вже у зачині пісні: «Zendo hebim ji bor naze / Вкrotana min» («Народ ніколи не забуде тебе / Наша Берітана»).

В українському фольклорі не так багато зразків пісень, де головним героєм є жінка-воєчка. У думках героїчного циклу образ матері виступає у персоналізованій формі, а саме: Січ — Мати, Луг — Батько, перемога — Матір-Слава. В українського та курдського народів прагнення до слави є природною рисою їх національного характеру. В українців ще в дохристиянський період перед майбутньою битвою переконували військо у красі боротьби за рідну землю, в тому, що ця боротьба освячена верхніми, божественними силами, й насамперед *Матір'ю Славою*, яка є захисницею племені.

*Про смерть нашу не думаймо,
і життя наше на полі (бою) прекрасне.
Б'є крилами Мати наша Слава
і велить нам іти до січі,
І маємо йти [10, с. 121],*

— так зазначено у «Велесовій книзі» (дощечка 8).

Подібне світосприйняття простежуємо і в курдського народу. Зокрема, студент з Туреччини Ахмет Ішим (гр. АС-329) пояснює, що слово «курди» означає «сильні», «відважні». Новонародженій дитині бажали кращого життя, що можливе лише у вільній країні. Тому курди мають бути сильними, хоробрими, рішучими не тільки у своїх діях, але й у почуттях до близьких та рідних. Їх природний потяг до свободи відображено і в курдських іменах. Так, наприклад, жіноче ім'я *Єіне* означає синій колір неба, яке є символом вільного життя. «Воно таке велике, безкрає, як і свобода» (архів автора), — пояснює Ахмет.

Прикметно, що спільним в українського і курдського народів є традиційне сприйняття жінки-матері як берегині роду. Курдські жінки, наприклад, нарівні з чоловіками мають право на власність, на голос у вирішенні сімейних справ, вони не носять паранджі, не позбавлені права вільного пересування по помешканню (нагадаємо, що в інших мусульманських народів жінки майже не виходять поза межі жіночої половини оселі). Серед курдів зовсім не поширене багатоженство. Зокрема, студент-курд Ахмет Ішим так коментує роль жінки у суспільстві: «Жінка і природа мають один корінь. Природа дає нам хліб, овочі, фрукти тощо, так і жінка дає життя. Ми говоримо, що жінка «jip» — це моє життя. Звертаючись до сестри чи дружини, ми кажемо «Хвієка тэп», «Jэпа тэп» («моя рідна» у значенні «та, яка дала життя»») (архів автора). В українських народних думках соціально-побутового характеру природа образу матері пов'язана з укладом хліборобської родини, де потрібні вміння господарювати, витривалість у праці тощо. Українська жінка переносить звичаї родини, а тим самим і нації, з покоління в покоління. І тому вивищення образу матері, святість у ставленні до неї в думовому епосі цілком зрозумілі.

Етнотип воїна в образі дівчини зображено і в курдській народній пісні «Zolan» [11]. Курд Мехмет Бешир, студент групи АС-329 з Туреччини, аналізуючи пісню, зазначає, що образ молодої дівчини Zolan подано паралельно з образом її бабусі. Дівчина дуже схожа на неї не лише зовнішньо, але й внутрішньо: «zavkn te da hexaba diemın» («риси обличчя, очі так схожі на бабусині»), «kona ev dılkvan ne bi meriv» («помстися їм за нас»), «agir berdan reean, usa bi sedan gund u bajar» («дочко моя, не забудь,

що вони зробили з нами»), — читаємо в пісні. Як пояснює студент, за курдською народною традицією образ старшої жінки в родині завжди вивершувався. До її порад, настанов завжди дослухаються. Тому не випадково в народній пісні онука так схожа на бабусю. Адже таким чином народ підкреслює тяглість родинних кровних зв'язків, силу духу, невмирущість ідей, що передаються з покоління в покоління. Така родина невмируща і є прикладом не лише для курдського народу, але й для світу в цілому: «ne teni li nav gelk kurdistan belav bi li nav hemi gelk sohan» («твої дії видно не лише в Курдистані, але й далеко за її межами»).

Не випадково дівчину звати Zolan (означає «квітка», «земля»). Як пояснюють студенти, вид таких квітів росте високо в горах, між камінням, де, практично, немає землі, тому вони змушені боротися за життя. Ці квіти червоного та жовтого кольору. Червоний колір — символ вогню, жовтий — землі, поля. Традиційно образ землі для курдського народу є уособленням його любові до життя, циклічності буття. «Курдський народ цінує життя, співчутливий до болю інших, тому й бажає миру кожній нації» (архів автора), — наголошує Мехмет Бешир, співавтор цієї статті. Разом з тим, він непримиренний до ворогів, які хочуть забрати у нього волю. Відтак, воїн має бути достатньо сміливим, сильним, щоб навіть одним поглядом показати хоробре серце і душу курда: «de zu bikin bi baweriya te xwar te sero hildan li hember diemin» («впевнена у собі, вона стала перед ворогом так, щоб вороги боялися навіть її погляду»). «Перед стратою курда-воїна традиційно зображують усміхненим. Це є ознакою сили його характеру, непримиренності перед ворогом», — пояснює Мехмет Бешир.

Чужоземні студенти переймаються долею невольників, які тридцять років перебували в «темниці-кам'яній» (думи «Маруся Богуславка», «Плач невольників»). Хоча драматична складова переважає героїчну, герої дум для них теж постають сильні духом. Наприклад, Емре (гр. ЛС-916), важко усвідомити, що людина взагалі здатна витримати такі нелюдські умови. «Коли б мені довелося бути на місці українських невольників і терпіти такі муки, то, напевно, я б не витримав. Для мене таке «життя» рівноцінне смерті» (архів автора), — ділиться він своїми враженнями. В зображенні характерів цих ге-

роїв переважає не героїчна складова, а драматична. Оповідач, творець і виконавець входить в образ героїв та особливостями епічної співогри глибоко передає їх страждання.

Студенти також з розумінням та повагою ставляться до героїні думи «Маруся Богуславка», адже вона чітко кладе межу між «своїм» і «чужим». Вона для них теж герой. Сприймаючи зміст думи, вони усвідомлюють, що козаки-невільники для Марусі Богуславки є «своїми», тому спільність їх інтересів велика. Психічний стан героїні думи передає глибину її страждання. Ідея свободи й обов'язку зумовлює появу думок щодо звільнення козаків-невільників, а те, що вона не втекла разом із невольниками, студенти пояснюють її мудрістю і далекоглядністю. Своєрідно, наприклад, сприйняв вчинок Марусі курд Абдерахім (гр. ЛС-916). Він зазначає: «Дуже добре вона зробила, що відпустила земляків. А що не пішла з ними, теж добре. Коли б втекла з козаками, то султан обов'язково їх наздогнав би і знищив усіх. Та оскільки вона залишилася, то була вірогідність того, що він її пробачить цей вчинок. Таким чином козаки успішно дістануться на рідну землю» (архів автора).

Висновки. Отже, українські народні думи та пісенна творчість курдського народу посідають чільне місце у розкритті основ етнотипу війна у міжетнічних світоглядних зв'язках. Усна народна творчість кожного окремого народу є важливим джерелом у дослідженні їх національних картин світу, що ґрунтується на суто національному розумінні основ народної моралі, етики, естетики. Своєрідність світосприйняття і світорозуміння, непохитна вірність своїм принципам та ідеалам, благородство, нехтування небезпекою, свободолобність, героїзм, подвижництво, жертвність в ім'я Батьківщини, поетизація любові до неї, поєднання героїчного з драматичним, творять основу дій фольклорних героїв, що особливо важливо для виховання молодого покоління в умовах глобалізаційних процесів. Пізнання «свого» крізь призму «чужого» і навпаки — «чужого» крізь призму «свого», зближує народи, збагачує взаємобмін духовними цінностями, які стають джерелом формування почуття національної гордості, духовно багатой, високорозвинутої особистості. Це дає можливість у багатокультурному мовному середовищі краще зрозуміти один одного та входити в життя сучасного світу на своїх питомих національних духовних підставах.

1. Нудьга Г. *У колі світової культури*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006. 440 с.
2. Нудьга Г. *Українська дума і пісня в світі*. Львів: Інститут народознавства НАН України. Кн. 1, 1997. 422 с.; Кн. 2, 1998. 510 с.
3. Наливайко С. *Таємниці розкриває санскрит*. Київ: Просвіта, 2000. 288 с.
4. Наливайко С. *Індоарійські таємниці України*. Київ: Просвіта, 2004. 448 с.
5. Наливайко С. *Українська індоаріка*. Київ: Євшанзілля, 2007. 640 с.
6. Руденко Ю. Українська козацька педагогіка: відродження, пошуки, перспективи. *Рідна школа*. 1994. № 5. С. 13—18.
7. *Українські народні думи*. Том другий корпусу. Тексти № 14—33 і вступ Катерини Грушевської. Харків; Київ: Пролетар, 1931. 304 с.
8. Братко-Кутинський. *Феномен України*. Київ: Вечірній Київ, 1996. 394 с.
9. «*Вкrotana*». URL: <http://kurtce-muzik.blogspot.com/2012/03/sipan-xelat-beritan.html> (дата звернення: 19.04.2019).
10. *Велесова книга*. *Волховник*. Київ: Такі справи, 2002. 367 с.
11. «*Zolan*». URL: <http://www.bakanzi.com/sarki-sozu-cevirileri/ciwan-ha> (дата звернення: 18.04.2019).

REFERENCES

- Nudha, H.U. (2006). *In the circle of world culture*. L'viv: L'vivs'kyj natsional'nyj universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Nudha, H. (1997; 1998). *Ukrainian Duma and Song in the World*. L'viv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Nalyvajko, S. (2000). *Mystery reveals Sanskrit*. Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].
- Nalyvajko, S. (2004). *Indo-Aryan secrets of Ukraine*. Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].
- Nalyvajko, S. (2007). *Ukrainian Indo-ariotyky*. Kyiv: Yevshanzillia [in Ukrainian].
- Rudenko, Y. (1994). Ukrainian Cossack Pedagogy: Revival, Search, Prospects. *Ridna shkola*, 5, 13—18 [in Ukrainian].
- Ukrainian Folk Dumas*. (1931). Kharkiv, Kyiv: Proletar [in Ukrainian].
- Bratko-Kutyns'kyj, O. (1996). *The phenomenon of Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian].
- «*Vkrotana*». Retrieved from: <http://kurtce-muzik.blogspot.com/2012/03/sipan-xelat-beritan.html> (Last accessed: 19.04.2019) [in Kurdish].
- The Welsh book*. *Volkhovnik*. (2002). Kyiv: Taki spravi [in Ukrainian].
- «*Zolan*». Retrieved from: <http://www.bakanzi.com/sarki-sozu-cevirileri/ciwan-ha> (Last accessed: 18.04.2019) [in Kurdish].